

Jemia in J. M. G. Le Clézio *Ljudje oblakov*

Drajski prehod

Tukaj so vrata puščave.

Nevsakdanja vrata: nekakšen zastebren vhod, železobetonski, upodabljač par velblodov, ki s poljubom dela lok nad potjo in ju je fotografiral Callixto, ko je šel po sledih Portugalca Gila Eanesa, prvega Evropejca, ki se je odpravil v Saharo leta 1434! Tan-Tan (nama je ljubše mehkejšo ime Aoreora) je mesto tabor: raztresene hiše, vojašnica, prah, hlad puščave. Morje je dva koraka stran: velika peščena obala, pečina, načeta od vetra, ravno tako gola in pobrita kot španska obala pri Malagi. Tu so fantomski barhotel in psi, ki tekajo po plaži. Mogočni obrisi tovarne konzerv. Prostor na koncu sveta. Lahko bi bilo v Čilu ali Peruju. Že dolgo tega se je čas resnično ustavil. Civilizacija je na severu, v Tiznitu in Guelmimu.

Kar sva nestrpno pričakovala, je bil Dra.

Na zemljevidih sva videla to široko rečno ustje in si ga zamišljala z naraslo gladino v dolini najdaljšega maroškega toka kot čudovit kaos, v najini domišljiji enak tistemu iz velikih dolin Mrtvega morja, Jordanije, Oueda Sara. Razpoka, ki dramatično ločuje rodovitno Afriko od Sahare, kraj, kjer so se pred pet tisoč leti prvič soočila berberska ljudstva s črnimi Afričani, od tod pa so kasneje izšli Mavri.

V dolino Draja sva vstopila skoraj nepričakovano. Prekoračila sva razjedene, osušene skalne izstrline in nenadoma bila kot na dnu podmorske doline, ogoljene zaradi orjaškega plimovanja.

To je eden najstarejših reliefov sveta, počasna valovitost gričevja skrilavcev in peščencev, ki stiska stopnice ob vznožju granitne

puščave. Tu so še šopi majhnih grmov, kakšen maslovec, gumovci, ki govorijo o velikih količinah podzemne vode. V daljavi je mogoče skozi masko meglice prepoznati drugo pobočje doline, začetek Gade.

Pot je nasip, ki razmejuje peščine proda, skoraj suh tok vode. To je tukaj. To je Dra. Nič spektakularnega, a vendarle začne srce močneje biti. Ta skoraj nevidna reka se rodi tisoč kilometrov stran, v snegu Atlasa. Oblikovala je najstarejše kulture Berberov iz Maroka.

Po cesti, ki vodi v Dra, prek Jbel Sahrhe, je februarja leta 1897 šejk Ma el Ainine, obkrožen s svojo armado plavih mož puščave, pripotoval vse do mesta Marakeša, da bi se srečal s sultanom Moulayem Abdelazizom. Potovanje je bilo triumfalno. Vsaka vas šleuha je poslala delegacijo, mladi možje so se pridruževali njegovim vojakom, glasno vzklikajoč staremu šejku in njegovemu sinu el Dehibu, ki sta prihajala kot osvoboditelja, da bi izgnala tujce, ki so zasedli maroške obale.

In po tej isti poti so se vračali leta 1910, ko so jih v bitki pri Kasbah Tadli premagali vojaki generala Mangina. Zdesetkani pred Hotchkissovimi strojnici, umirajoči od lakote, bolezni, uničeni pod topovi križarke Cosmao, ki je obstreljevala mestno trdnjavo v Agadirju.

Medtem ko smo prečkali izsušeno strugo Draja, se JMG ni mogel upreti pozornemu opazovanju grmičevja, planjavam maslovcev, gričevju v daljavi, kot da bo vsak hip opazil može v modrem z njihovimi družinami, z njihovimi čredami na poti proti mestu Marakeš v obdobju Ma el Ainina.

Vendar se stari šejk ni mogel znova pridružiti Moulayu Hafidu v Fezu. Njegov sen o zvezi vseh nomadskih plemen Sahare, strnjenih proti francoskim, portugalskim in španskim vsiljivcem, se je razblinil. Leta 1908 je bil Moulay Hafid pod grožnjo prisiljen priznati alžirsko pogodbo, ki je Maroko dodelila francoski upravi in prisilila obubožano ljudstvo plačati dolg dvesto šest milijonov frankov vojne odškodnine. Kljub pismu o pokorščini, ki ga je 7. oktobra 1909 Ma el Ainine poslal sultanu – pismo je podpisal njegov sin Ahmed el

Dehiba – se je Francija odločila drugim v opomin kaznovati »sultana puščave« za njegovo predrznost. Na poti v Fez je bila vojska, sestavljena iz šest tisoč vojščakov po rodu zvečine iz saharskih plemen – Reguibatov, Berik Allahov, Oueled Delimov, Tidrarinov, Aroussiyinov, Zarguiyinov, Aït Lahcenov, Aid Ba Amranov, Teknajevo, Ouled Bou Sbajev – premagana s taktiko in učinkovitostjo ognja sodobne vojske, ki je štela samo dva tisoč petsto mož, od katerih sta bili dve tretjini senegalskih strelcev in maorskih plačancev.

In tukaj, v prostranem ustju Draja, se je epopeja končala. Veter, ki piha z morja, odnaša spomine mož v modrem, trga kose njihovi legendi o neranljivosti. Proti gornjemu toku, pred vrhom Atlasa, hudourniki, ki oskrbujejo reko, namakajo polja ječmena in pšenice vasi šlehov v polsnu svoje tisočletne preteklosti, v Tati, Foumu, Esguidu ... In še dlje, na mejah puščave, teče Dra mimo palmovih gajev Zagore, Ouarzazate in k ustju Oueda Dadeja.

V Tiznitu, na koncu blodnjaka starodavne medine, je grobnica Ma el Ainina, obdana s poapnenim obzidjem. V Maroku pravijo temu *zaouya*, to je obenem grob, kraj molitve in zavetišče popotnikom. Zavetje miru in tišine pod modrim nebom. V notranjosti sva se za hip ustavila pred grobovi. Velik krog črnih kamnov in eden najmanjši: Moulay Ahmed ben Mohamed el Fadel, z vzdevkom Ma el Ainine, Voda oči, in njegova žena Lalla Maymouna. Tu poleg svoje žene počiva tisti, ki je bil eden velikih poglavarjev Sahare, povezan z verskimi bratovščinami na Jugu, bratovščinami Kadrijev Moulaya ben Azzaja in Bekajev Azouada mavretanskega. Ustanovitelj Goudfijev in nedvomno eden zadnjih šejkov maroškega sufizma el Akbar, dober poznavalec molitvenih obrazcev, avtor številnih teoloških razprav, astronom, pesnik, čudodelnik, ki je znal brati misli in ozdraviti bolezni s pihanjem v pesek.

V tesni tišini zadnjega počivališča je bil grob hkrati veličasten in skromen: krog kamnov, pokritih s preprogo. V neposredni bližini groba prazna dvorana, potopljena v senco, pričakuje romarje. Nisva si drznila postavljati vprašanj, vendar sva pomislila, da je prav tu, v tej dvorani, izdihnil Ma el Ainine z glavo v naročju Lalle Maymoune.

Puščava

Ni večjega čustvenega vznemirjenja od tega, ki ga doživiš ob prihodu v puščavo. Nobena puščava ni podobna drugi, a vendar začne srce biti vsakokrat močnejše.

Skupaj sva obiskala že nekaj puščav, še zlasti v Ameriki. Prostranstva puščave White Sands v Novi Mehiki in predvsem žgočo puščavo Sonore v Mehiki s prehodi, nižjimi od morske gladine, s temperaturo na meji znosnosti. Okrasta širjava med Mexicalijem in Sonoito je lunarna puščava spodnje Kalifornije ali območje tišine, v puščavi Mapimi, blizu Jimeneza, kjer so tla posuta z drobci meteoritov.

V Saharo vstopimo zares šele od Draja naprej. Južno obrežje velikega toka je strmina, ki se spreminja. Na eni strani zamegljena dolina, ki nosi sledi človeške prisotnosti; na drugi trdo podnožje, posuto z ostrimi črnimi kamni. Nenavadno potovanje, podobno Vieuchangejevemu, ki je dal svoje življenje na tej poti, da bi prispel v mesto Smara, da bi bil, kot je zapisal v svojih dnevnikih, »prvi svoje rase«, ki je prispel tja. Pa vendar sva kljub vsemu, kar nas je ločevalo (predvsem udobje najinega potovanja), z njim delila ista čustva, isto neučakanost. Planota Gada je ravno takšna, kot jo je videl tudi on: brezkraina, enolična, skoraj grobna, z lepoto zunaj človeških meril. Rudnine: v enakem sorazmerju kot prej proti Jugu se nizko rastje ob robovih Draja redči, postaja bolj siromašno, bolj črno, dokler ne izgine. Pot sledi različnim oblikam posušenih strug, brazd, žlebičev. V daljavi so kamnita gričevja modrikasta, neresnična: pobočja, sipine, hribine peska. Na nekaterih delih zemlja blešči, kot da bi imela pod sivim nebom svetniški sij. Nikjer drugje nisva imela občutka, da sva tako blizu temelja sveta, tako blizu večni trdosti, za katero se govori, da bo nekega dne dobila obliko velikanskega železnega aerolita. In obenem prevzeta od svetlobe, od sonca. Kot da bi bila insekta, prilepljena na velikansko steklo, ujeta med brusilni plošči neba in zemlje.

Pokrajina vetra, praznine.

Opustošena dežela, iz katere je voda nekega dne odtekla in zapustila gole struge, stare brežine, hrastiče, sledi sunkov valov, udarjajočih ob pečine.

Voda je povsod: ko potujeva po tej premočrtni cesti, se pojavi v daljavi. Leskeče se. Velika, mirna jezera, lebdeča, barve neba, z dolgimi, prosojnimi rokavi, ki se pred nama odpirajo in za nama spet zapirajo. To je voda najinih sanj. Zdi se nama, da vidiva dolgonoge ptice ali pa hiše, obris na koncu teh oaz.

Legende Ljudi oblakov pripovedujejo o deževjih (potrjena z geološkimi raziskavami), ki so opustošila zemljo pred tisočletji, takrat, ko človek ni bil drugega kot slabotna, minljiva senca v tej pokrajini. Tako silna deževja, da so ruvala velike skale v gorah, odpirala doline in do morja potiskala skale iz kremena, velike kot stanovanjske hiše.

Prav o tej pokrajini je sanjala Jemia. Dežela, ki jo brez dvoma nosi v svojem genetskem spominu in se ji je prvič zdelo, da jo prepozna v Novi Mehiki, v dolini Ria Granda ali Ria Puerca, brezmejnost barv peska in okra, modre mesas Indijancev, neskončno nebo, posejano s penastimi oblaki. Zdaj jo je našla, vzela jo je vase, jo izpraševala.

Na tej ravni zemlji vsak trenutek prinese kaj novega. Plošče bele ilovice, presipi rumenega, rožnatega in sivega peska, skeleti, črne sipine fosilov. Pečine, obrabljene od tisočletnega vetra. Jemia je ves ta dan molčala: to je njena dežela, najstarejša dežela in hkrati najmlajša, svet, ki mu starost ljudi ni dala svojega pečata.

Gada je prehod k spominu, prag, ožina ob vstopu v drug svet.

Čas ni več isti. Treba se je osvoboditi vsega, se očistiti za vstop v pokrajino spomina. Potovala sva skupaj, toda pri Jemiji je šlo za neko čisto drugo potovanje. Ni napredovala samo po tej poti proti Smari in Saguiji el Hamri. Potovala je tudi skozi tok zgodovine, svoje lastne zgodovine, da bi našla sledi svoje družine, ki je zapustila to zemljo in se odselila proti pokrajinam Severa, proti mestom.

Bila sva prav na poti, ki so jo dolgo tega prepotovali tudi oni. To je edini dostop, ki sledi visoki planoti vse do izsušene doline

Oueda Čebejka in proti Oudu Nounu. Pot ob morski obali je bila predolga, prenevarna, med kontrolami španske okupatorske vojske in plačanci Tidrarina in Imragena, vselej pripravljenih na *gbezzou*, ropanje. To je varna pot naravnost proti Taroudantu, kjer se je Jemijina družina odločila živeti. To je pot, po kateri se je leta 1888 odpravil Camille Douls na svoji pustolovščini, da bi prišel do mesta Mogador in se vkrcal na ladjo proti Franciji. To je pot, po kateri je Michel Vieuchange potoval v Smaro, poln upanja, in ob vrnitvi pot njegove agonije, ko je bil zvezan kot jetnik v veliki košari, pripeti ob bok enogrbega velbloda, ožgan od sonca, mrzličen od vročice. Vse do Ifnija, vse do smrti.

Ti Evropejci, ki sta jih priganjali oholost in radovednost, so hoteli prestopiti meje mogočega, prestopiti meje pekla, da bi prinesli ljudem svojih dežel nekaj podob, popotni dnevnik, fotografije, ki so z leti hitro zbledele.

Toda Jemijini starši, kaj je njih napotilo v izgnanstvo? Predstavljati si moramo to žensko, tega moškega – Jemijine stare starše, saj je njena mati prispela v Taroudant zelo mlada – ki hodita s svojimi otroki po tej poti dneve, mesece, ožgana od sonca, premražena od noči, s pičlimi zalogami, z nekaj vode v mehu, čredico koz in mogoče velblodom. Čemu sta se nekega dne napotila iz zavetja svoje doline, z območja okrog groba, kjer je vladal blagoslov njunega prednika Sidija Ahmeda el Aroussija, in se odpravila proti severu, tako nasilnemu, tako zastrašujočemu, in se tvegano prepuštila civiliziranemu svetu, o katerem nista ničesar vedela in v katerem nista mogla pričakovati ničesar dobrega? Kronisti zahodne Sahare, Španec Caro Baroja, Angleža Anthony Pazzanita in Tony Hodges (avtorja *Historical Dictionary of Western Sahara*, izdanega v Londonu leta 1994), pa tudi francoska zgodovinarja La Chapelle in Berthier omenjajo dramo, ki je pretresla pleme Aroussiyinov na začetku stoletja, leta 1906, ko je rivalsko pleme Bou Sbajev pobilo skoraj vse moške na območju Tislatina vzhodno od Dakhle. Ta poraz je nedvomno povzročil zaton Aroussiyinov v Saguiji el Hamri: v letu 1918 je tolpa Berberov Aït Oussa z Antiatlasa vdrla na območje

poljedelskih kultur in se polastila Ouledov Abdelahmedov, vazalnega ljudstva Aroussiyinov, ki se po tem niso več vrnili k svojim nekdanjim gospodarjem. Druga podrejena plemena so izkoristila nered, ki je sledil porazu Aroussiyinov, se osvobodila in nehala plačevati *hormo*, davek na kamelje mleko. Lakoti in smrtonosnim epidemijam se je pridružila nova nesreča: prodor Francozov v alžirsko Saharo in Mavretanijo. Pleme šerifa, ki si je z Reguibati delilo gospodstvo nad potmi Severne Afrike, zaprto v nove meje, podrejeno arogantnim zakonom španskih kolonizatorjev, je bilo prisiljeno prevzeti podrejeno vlogo, da ne bi umrlo od izčrpanosti.

Ker Aroussiyini niso mogli več do mesta Marakeša, saj so jim španski plačanci zaprli dostop do obale, in ker jih je južno od Doumosa zadržala nova mavretanska meja, so bili zdaj – nekoč pa so del Severne Afrike oskrbovali s kamelami, soljo in volno – prisiljeni trgovati za golo preživetje, to pa jim ni zagotavljalo prevlade na območju Saguije el Hamre.

Podložna plemena, ki so prej pridelovala rž in pšenico na namakalnih poljih pod zaščito aroussiyinskih vojščakov, so začela prodajati svoje izdelke španskim posadkam v Villi Cisneros in v Santa Cruzu de Mar Pequeni in bela volna, ki je nekoč pomenila bogastvo pastirjev Saguije el Hamre, ni našla več kupcev drugje kot pri španskih trgovcih, ki so jo kupovali po nizkih cenah in jo preprodajali Maročanom.

Brez dvoma je ta dolga gospodarska kriza, ki je trajala od pokola na Tislatinu do dokončne nastanitve Francozov v Tindoufu in Špancev v Smari, prisilila Jemijino družino v izgnanstvo. Tako je pot, po kateri sva napredovala s hitrostjo vetra, tudi pot trpljenja in izgnanstva. Slehera nadrobnost pokrajine, vsak kamen, sleherni zaris obzorja označuje trganje in bolečino. Na koncu te poti, ki sta jo ta mož in ta žena prehodila peš skupaj z mnogimi drugimi izseljenci, postavljenimi pred neizogibno dejstvo, ni bilo nobene slave, nobene medalje, nobenega priznanja. Le samota, izgnanstvo, pozaba.

Zdaj, ko džip vozi brez težav po ravni cesti proti Gadi, razmišlja prav o tej poti izseljenstva. S potovanjem od Taroudanta proti

Smari sva se približevala Jemijinemu izvoru, dolini, o kateri je zmeraj slišala pripovedovati in ki se ji je zdela nedosegljiva. Kot da bi prav tam čakala pojasnitev za skrivnosti, ki jih nosi v sebi, bolečine, ki je njo, njeno mater in mater matere pred njo pregnala v tuj svet, kjer ni bilo zaščite niti blagoslova, kjer niso vedeli ničesar o čudežih in prividih, o lepoti kamnitih in vetrovnih svetov, o tišini, o puščavi.

Da, s hitrostjo vetra sva prestopila vrata, ki so ločevala Jemio od sveta pred njenim rojstvom. Ostre pečine, modrikasti skalni previsi, soteske, kredaste brazde, kaos črnih kamnov; tu se nebo spoji z zemljo.

Potovati, potovati, kaj to pomeni? Odkar je Vieuchange okrvavljenih nog šel čez to kamenje, se je svet spremenil in napihnil v ošabnosti. Ceste povsod posiljujejo samoto: v Amazoniji, Sibiriji, prek velikih severnih gozdov ali sipin Tenereja.

Ampak vrniti se po isti poti nazaj, dojeti to, kar ste pogrešali, najti tisto, kar ste zamudili. Znova najti starodaven obraz, globok in mehak pogled, ki veže otroka z materjo, z deželo, z dolino. In dojeti vse, kar v modernem svetu ločuje, kar obsoja in izobča, kar omadežuje in ropa: vojna, revščina, izgnanstvo. Živeti v vlažni senci kleti, proč od svetlobe neba in prostosti vetra, daleč od tistih, ki smo jih poznali, od svojih stricev in bratrancev, daleč od grobnice, kjer se še sveti pogled naših prednikov, daleč od diha religij, daleč od glasu, ki vsak večer kliče k molitvi, daleč od pogleda svetnika, ki je to dolino izbral za svoje ljudstvo. Živeti, se bojevati in umreti na tuji zemlji. To je tisto, kar je težko in vredno občudovanja.

Tukaj je domač vsak košček zemlje, vsaka senca, vsak kamen, ogoljen od vetra, vsak obris gričevja v daljavi. Vsak minevajoč trenutek je doživetje, ki pripoveduje zgodbo. Ne kakšne veličastne zgodbe o osvajanju ali odkritju, ampak zgodbo o moškem in ženski, ki sta bežala iz svoje dežele, išoč drugo domovino brez upanja na vrnitev.

Jemí je prva, ki se je vrnila po dveh rodovih odsotnosti. Prestopila je vrata.

Odlomek iz knjige *Gens des nuages*
izbral in prevedel **Ivan Dobnik**